

В.М. Осадча,
кандидат мистецтвознавства,
професор кафедри естрадного
та народного співу
Харківської державної академії культури,
заслужений діяч мистецтв України

ЖАНРОВА СИСТЕМА ФОЛЬКЛОРУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХАРКІВЩИНИ: АВТЕНТИЧНА ТА РЕПРОДУКТИВНА ФОРМИ ПОБУТУВАННЯ

У музичній славистиці протягом кінця XIX – XX ст. вироблена чітка методика виявлення ознак системності у вивченні народної пісенності. Вони узагальнені як особливості музичного діалекту того чи іншого регіону на основі аналізу ритмічного та структурного показників обрядового фольклору. Теоретичну базу для регіонального підходу до вивчення народної пісенності склали класифікація ритмоструктур, сполучення типологічного, семантичного та виконавського аналізу Ф. Колесси, структурно-типологічний підхід К. Квітки. В. Гошовський вивів класифікацію музичних діалектів Закарпаття та сформулював генетичні підстави мелоареології, Б. Луканюк розвинув положення про розмежування музичних діалектів. Мелогографію поширення пісенних масивів на українській та східнослов'янській етнічній території розробляє колектив київських та львівських фольклористів під керівництвом І.В. Клименко. Статті О.І. Мурзіної присвячені методологічним засадам вивчення фольклору Середньої Наддніпрянщини як традиції пізнього компактного заселення. Зокрема аналіз жанрового складу народної пісенності регіону дозволив дослідниці зробити висновок про об'єднуюче значення пісенної лірики, переважання ліричних та ліро-епічних жанрів, зокрема родинно-побутових пісень та балад у системі жанрів регіону.

Ці положення також дозволяють узагальнити фольклорний матеріал на території історичної Харківщини. Завдяки пізньому компактному характеру заселення краю, що спричинив мікролокальні відмінності в пісенних жанрах сусідніх сіл (якість осередковості побутування) проявилася здатність пісенної лірики виконувати функцію стрижньового, домінуючого жанру. Важливість не тільки ритмічної впорядкованості жанрів, але й мелодійної розробки ритмоструктурних типів наспівів, сприяла формуванню специфічної якості слобожанської пісенної

традиції – *інтонаційної активності*, яка проявляється в співіснуванні відмінних ритмоструктурних типів та їх мелофактурної розробки. У пісенній традиції сформувалися й закріпилися певні *мелоструктури* (мотиви поспівки, типові мелодико-фактурні звороти), які маркують розспів, стають його основною ознакою. Той чи інший фольклорний осередок упізнається за характером розспіву пісенного тексту, мікролокальний стиль розспіву може об'єднувати віддалені пісенні осередки і розрізняти розспів у межах сел.

Вихід музичної стилістики в авангард свідомих пошуків нового – особистісного аспекту виразності призвів до засвоєння гуртовою виконавською практикою ліричного модусу мислення в традиційній пісенності. Найбільш яскраво ця якість розспіву проявлена в ліричних піснях та баладах, але його опосередковане відбиття спостерігається й у розспіві обрядових пісень. Цей процес діє як в макромасштабі (класифікація та районування співочих стилів), так і мікропровагах, зокрема при аналізі складових культури співу автентичного співочого гурту як типового носія пісенної традиції.

Здійсненню стилістичного, зокрема виконавського, аналізу сприяла сама мотивація та наукове обґрунтування польових досліджень по Харківщині протягом останніх 40 років. Її комплексний характер пов'язаний із процесом відновлення живого звучання обрядового фольклору, саме в гуртовій традиції виконання. Крім *фронтального обстеження* більшості населених пунктів на певній території (експедиції ХНУМ, ХДАК у західні та північно-східні райони Харківщини 1976–1986 рр.) комплексні експедиції ХОЦНТ «Муравським шляхом» (1995–2007 рр.) у межах підготовки та проведення міжнародних фестивалів фольклору «Покуть» та Національної програми «Збереження нематеріальної культурної спадщини» суттєвою складовою вивчення фольклору історичної Харківщини уявляється дослідницька робота фольклористів у складі дитячих фольклорних таборів. Якісно новими були комплексні дослідження – проекти Спілки етнографів та фольклористів м. Харкова в північні та східні райони Харківщини (1991–2009 рр.), а також у межуючі райони сучасної Белгородської обл. РФ. Більшість експедицій та окремих виїздів мали скоріше *загальнокультурне* спрямування – зберегти матеріал у групах фольклорних колективів окремих сіл, відновити гуртове виконання, пропагувати їхню пісенну традицію, провадити технічно якісний запис репертуару цих гуртів. Спеціалізованої наукової установи в Харкові немає й зараз, функції узагальнення дослідницького досвіду взяли на

себе наукові конференції та семінари, фольклорні вітальні Обласного центру народної творчості, нині Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва під загальною темою «Традиційна культура в умовах глобалізації» (1996–2018 рр.).

Матеріал для мікролокального (осередкового) ракурсу дослідження накопичений завдяки багаторічному спілкуванню із видатними народними виконавцями та проведенню культурологічної практики із відновлення *гуртової традиції співу* та *повноцінного, зокрема обрядового* місцевого репертуару автентичних фольклорних колективів сучасної Харківщини в 70–90-х рр. ХХ ст. У цей період українськими, зокрема харківськими фольклористами-практиками вирішувалися питання створення відповідної системи фольклорної роботи з відновлення й пропагування традиційної музичної спадщини, дослідження проблем побутування пісенної традиції через її озвучення і «повернення» в сільське фольклорне середовище. Методи – не тільки спостереження за практикою варіативності розспіву лідерів цих колективів, але і залучення носіїв пісенних традицій старшого віку з мешканців-односельців, які співпрацювали з аматорським фольклорним колективом; контактне передання традиції співу дитячим групам – «підготовчим студіям при фольклорних колективах». Носії пісенних традицій та міжвікове спілкування сприяли відновленню пісенного обсягу місцевої традиції.

Процес «повернення» традиції у значній мірі відбувається завдяки культуротворчій діяльності в с. Лиман Зміївського та Киселі Первомайського району Харківської області. В процесі передання традиції в фольклорних колективах «Калинонька» Лиманського СБК та «Киселяночка» Кисельського СК відновився репертуар календарно-обрядових та весільних пісень, який складає поспівкову та стилістичну основу місцевого пісенного спадку, виявлені зразки модально-поспівкового музичного мислення в розспіві ліричних пісень. Серед календарно-обрядових пісень більшість саме зразків зимового циклу: колядок, щедрівок, меланок (маланок), співів до обряду водіння Кози, посівань (посипань) із поспівочно-модальною мелоосновою розспіву, а також стрічковим та «кантовим» двоголоссям у колядках та щедрівках християнського змісту. Але обрядову, пісенну спадщину сіл Киселі та Лиман об'єднує більш консервативний характер у порівнянні з репертуаром сусідніх сіл. Видатні співацькі гурти Лимана та Киселів відрізняє загальна мотивація діяльності, доля виконавської спрямованості у співі. Якщо лиманська «Калинонька» сполучає автентичну своєрідність співу

з екстравертним, «спрямованим на аудиторію», характером подання матеріалу, то спів гурту с. Киселі скоріше інтровертний. Заглибленість у пісенний матеріал, його колективний розспів залишається основним «творчим посилом» і при спілкуванні з колективом «Киселяночки» в умовах фольклорної експедиції, і під час участі в фестивалях, обласних святах фольклору. Можливо, ця якість обумовила і переважання різних жанрів у жанровій системі цих фольклорних осередків. При цьому пісенні типи обрядових наспівів у цих селах подібні, що може гіпотетично свідчити про те, що предки сучасних слобожан переселилися на ці землі з одного регіону. Про це опосередковано говорить і територіальна близькість сіл Киселі і Лиман.

Серед обрядового циклу в репертуарі цих фольклорних осередків найбільш повно збережений музичний виклад традиційного весілля. Прикладом культуротворчого осмислення своєрідності весільного фольклору центральної Харківщини стали фольклорні вітальні, які проводить лабораторія досліджень нематеріальної культурної спадщини ООМЦКМ, ініціатор і ведуча засл. арт. України, керівник гурту «Муравський шлях» Г.В. Лук'янець. Репрезентація фольклорного матеріалу на популярних заходах фольклорних віталень відбувається в контексті творчої діяльності певного фольклорного колективу або гурту носіїв традиції видатних співочих осередків Харківщини, Полтавщини. Фольклорні традиції сіл, зокрема Лиман та Киселі, прозвучали на фольклорних вітальнях не тільки в автентичному відтворенні колективами – носіями традиції, а й у виконанні репродуктивних молодіжних ансамблів вищих навчальних закладів Харкова, дослідницько-виконавського гурту «Муравський шлях» ООМЦКМ, фольклорного гурту театру народної музики України «Обереги». Оживлене звучання зразків нематеріальної культурної спадщини нашого краю відбувається на основі глибокого вивчення традиції фольклорних осередків та матеріалів фольклорних експедицій, засвоєння при відтворенні пісень дворегістрової фактури, унісонно-гетерофонного багатоголосся, особливого відчуття музичного темпоритму, елементів протяжної форми в розспіві ліричних пісень.